

Euskaldunak Fueroen aurrean

FEDERIKO ZABALA'K

**LEGEAREN ALDETIK NOLA IKUSTEN ZITUZTEN FUEROAK EUSKALDU-
NEK. GERLAREN HASIERAN ALDE BAKOITZAK NOLA INTERPRETATZEN
ZITUEN. DERETXOAREN ALDETIK FUEROEN MUINA ZERTAN ZEGOEN**

XVIII-gn. gizaldiaren arinkeriaz idatzi dena idatzi eta esan dena esan bada ere, ene iritziz, aldaketa biziki funtsezkoak ditu gizaldi hunek bere baitan. Giza-pentsakeran eraberritze sakona gorpuztu du XVIII-gn. gizaldiak.

Kondaira-aurretik hasita positibuki jokatu du gizaldiaren eboluzioak. Direla hogeit mila urte jaio edo-ta gaur jaio ez da, noski, gauza bera. Ez da ere berdin XVI-gn. gizaldian jaiotzea, nahiz guregandik hain gertu egon.

Fisiologi-aldetik hutsa edo ezer gutxi aurreratu badugu ere, siko-logi-ezberdintasuna arras sakondu da. Gutaz liferente da oso antzinako gizona, Erdi-Aro eta Renazimentokoa liferente diren bezala. «Buruari ta bihotzari dagokionez— dio Teilhard de Chardinek—, Bergsonek ez zuen agian Platonek haina balioko. Baina bi mila urte geroago bizi izan denez, Platonek sentitu eta barrundatu ezin zitzakeen gauzak sentitu ta ikusi ditu Bergsonek». Hona, bada, eboluzioak gizadiari erantsi dion ezberdintasun sakona.

Urrats garrantzitsu da oso gizaldiaren eboluzioan, aurrerabidean, XVIII-gn. gizaldia. «Izan ba dira teknika-aurkipenak (sua, nuklear-erloa...) —dio Teilhard de Chardin berak— eta ba dira baita ere adimen-argitasunak (gizonaren eskubideak, kosmogenesaren izatea...)».

«Adimen-argitasun» horren une bat dateke XVIII-gn. gizaldia, ta huna hitz batean bere mamia: «askatasuna».

Edozein giza-arazotan bezala, bi ideia-moten arteko drama bat aurkitzen dugu, dialektika-joko bat, elkar-jotze bat, kontra-egote bat: Renazimento-joera batetik, Agintariaren ideia absolutoa bere baitan delata; eta joera berria bestetik, indibiduoaren askatasunari eutsiaz. Drama hunen fruitua eta azkena Frantziko Matxinada ta bere ideien garapena izango da.

Aitaturiko dialektika-joko ta ideia-burruka huntan, nola zeuden gure Fueroak? Zein joera zuten bere baitan?

Erdi-Aroa zehar sortzen dira sortu Fueroak (Euskal Herriko usadio ta ohitura dira, hitz batean), eta renazentista-absolutismoa Europaz jabetzen den urteetan gorpuzten dira Fuero hauek Euskal Herrian.

Hala ere, renazentista-ideien kontrako punta dira euskal-Fueroak. Erregeak jainko ziren Estadu absolutu haien tartean (Luis XIV-gnaren «Ni naiz Estada»), politiku-mirari gertatzen dira Fueroak.

Gero, XVIII ta XIX-gn. gizaldietan, gure Fueroen ideia demokrati-koen aizea zabaltzen hasten denean, deuseztu ta erori egiten zaizkigu Fueroak. Nola esplika fenomeno hau?

Paradoja hunen benetako zioa aurki nahi badugu, prexiko beharrezko zaigu XVIII-gn. eta XIX-gn. gizaldietan gure Herrian gertatzen zena arakatzea.

XVIII-gn. gizaldiko euskaldunek fueroekiko ideia edo ikuspegi klasikoa zuten. Larramendik eman dezaiguke ikuspegi hunen mamia. 1200-gn. urtean Gipuzkoaren egitura (Kastillarekin konparatuta) batasun libre baten egitura da Larramendirentzat. Fueroen mami diren ohitura ta usadioen begirunea oinharri dela eta pakto edo elkarte baten bidez eginiko batasuna (nahiz elkarte hori ixila izan eta ez espresuki egina). Fueroak zinegiteke (hots: paktoa berritzeke), ezin zitekean inor Gipuzkoa edo Arabako Errege izan edo-ta Bizkaiko Jaun.

Fueroei dagokienez, lehengo gizaldietako ideia berak gordetzen ziren, beraz. Baina aldi huntan beste mugimendu bat sortzen da gure Herrian. «Azkoitiko Jauntxoek» gidarituriko ta Europako aizeetara zabalduko ginduan adimen-mugimendu bat. «Jauntxoek» eta «Amigos del País» sozietateak duten garrantzi gailena ezin dezakegu uka, noski, jakintza zaharraren funtsa ziren filosofi-legeen deusezte bat direnez, eta zientzi berriarekiko gure Herriaren ate-zabaltze bat. Gero Bergarako Seminarioan azi ta eziko zen jakintza berriari ate-zabaltze bat. Ez zuten «jauntxo» hauek, Fueroei dagokienez, ideia apartekorik.

XVIII-gn. gizaldiaren azkenean, konbenzio-gudan hain zuzen, aldaketa nabarmen bat zertzen da gure kondairan. «Jauntxoek» ondorengo belaunaldiak politika-arlorra aldatu zituen askatasun-ideiak. Jakina denez, kinka huntan, Karlos IV ta Godoyk gerla egin zioten Frantziko Konbenzioari. Kontuan har dezagun erlijio-gerlen arreba dela gerla

hau: ideia gerla, hain zuzen. Gerlaren tasun berezi hau izan ote zen izan Irun, Ordizia ta Donostia errenditzearen zio? Baietz derizkiogu. Politika-arloan bederen, Gipuzkoako Gobernoak eta Frantziko erasotzaileek ikuspegi demokratiko berdintsuak zituzten. Erljio-arazoan, ordea, biziki handia zen ezberdintasuna, baina politika-kontuan nabarmena zen bien kidetasuna. Lehen aitatu uriak errenditu ez ezik, Gipuzkoako Diputazioak eta gero Goijuntak pakea josi-gogo du Frantziarekin, Karlos IV-gnari kasorik egiteke. Gipuzkoaren bereiztea zen Diputazioak eta Juntak nahi zutena ta ez Frantziarekin batutzea. 1200-gn, urteko legea berriz ere.

LIBERALAK ETA KARLISTAK FUEROEN AURREAN

Ikusi dugunez, XVIII-gn. gizaldiko bigarren zatian gure Herriak aurrebide egiazko bat gorpuzten du, «Amigos del País» elkarteari eta «Azkoitiko jauntxoei» esker. Kontrako aldea ikusiko dugu orain; bideak, gora ta aurrera egin beharrea, beheara ta atzera egiten du. Atzerapen hau, hala ere, ez da gure Herriarena soilik. Napoleon menderatu ondoren, Elkarte Santuak (Santa Alianza) matxinada-urteak ezereztu nahi izan zituen, halajaina, eta gerla-aurreko gidaritzza absolutuetara itzuli berriro.

Fenomeno hunek tasun oso nabarmenak ditu gure artean. Ikusi dugunez, XVIII-gn. gizaldiaren azkenean, aurrerapenaren aitzinean agertzen zaigu gure Herria. (Espainia osoak baino Enziklopediaren harpidedun gehiago zituen Gipuzkoak bakarrik).

Izpiritu moderno ta ideki hunek 1820-1823 urte liberaletara arte irauten du. Urte hauetan hasten da izpiritu hau etsaiaren aurrean makurtzen, «Apostoliko» -en ohinetan lehenengo ta Karlisten ohinetan gero.

Zein oinharri ditu gertaera hunek? Fueroak eskierki. Izpiritu atzerakoi hunek bere egoitza gure Herrian jarri bazuen jarri eta sei urteko karlismo-gerla gertatu bazen, Fueroak izan ziren guztiaren kausa.

Liberalek, 1820-an Espainiaz nagusitzean, kendu egiten dituzte Fueroak. Espainiako beste Probintziak zuzentzen dituen Konstituzio berak zuzendutako Probintzi soiletan bihurtzen da gure Herria. Erantsi huni konbentu ta monasterioen deuseztea, eta Fuero-arazoa ta erligio-arazoa batu ta nahastu egiten dira. Eusko liberalek ez zuten Fueroak defenditzen asmatu edo ez zuten defenditzerik nahi. Bestalde, eusko liberalek ez zuten heurek gogo-zuten demokrazi ta askatasun-izpiritua Fueroetan barruntatzen.

Liberalentzat, Frantziko Matxinadaren uniformista-printzipioetan eta Adam Smith-en utilitarismoan eskolatuak izaki, anakronismo huts ziren

Fueroak. Frantziko Matxinadaren eta Kartesianismoaren razionalismoa-ekin uztartu ezin zitekean Erdi-Aroko anakronismoa. Beste nunbaiten esan dudan bezala (1), pragmatismoaren eta razionalismoaren tartean, derrigorrez ezabatu behar ziran Fueroak liberalen eskuetan.

Horregatik, ideia berrien kontra zeudenak (eta gero karlista deitu zirenak) altxa ziren Fueroen alde, nahiz-ta Fuero-lege haiek absolutismoaren kontrakoak izan. Horrela, bada, karlisten hirukote nagusia Fueroek, Monarki zaharrak eta Erlijioak osatzen zuten.

Hunek esplikatzeko bide-du euskaldun gehienak karlismoaren alde burrukatzea ere. Fueroen arazo huntan funtsezkoa izan zen 1820-tik 1823-ra bitartean liberalek urratutako bidea.

Lehenengo karlista-gerla lehertu aitzin eusko-liberalen barnean aldaketa nabarmen bat lanzen da. Gipuzkoari so, bi talde bereizi ditzakegu: Donostiako liberalak, batetik; eta probintzikoak, bestetik. Donostiako liberalak, komertzio-interesak medio, Fueroen etsai izan ziren beti. Probintzikoak ere hala izan ziren 1823-ra arte; gero erabat Fuero-zale bihurtu ziren. Donostiakoak liberal aurrerakoien tartean zeuden. Besteak, berriz, erdi-liberaletan. Azkeneko hauek zabalduko «Pake ta Fueroen» kanpaña, erabatekoa gertatu zen gerlaren amaitzeko ta Bergarako Elkartearen osatzeko (2).

Hala ere, ez haiek ta ez hauek ez zuten Fueroen mamia ikusten asmatu. Fuero-zaleentzat, nahiz karlista nahiz erdi-liberalentzat, lege ukitu-ezina bilakatu ziren Fueroak. Fueroak, edozein kinkatarata jartzen diren zer biziak izanik, gauza hil eta itxi bihurtzen dira. Frantziko Matxinadak planteaturiko arazo berri batzuentzat zahar eta mami-gabeko gertatzen ziren legeei eutsi nahi ziren jotake. Agirian zegoen egon gure munizipioen berritu-beharra. Agirian zegoen agirian, baita ere, Justizi-administrazioaren eraberritu-beharra. Eta abar...

Fueroen tasun funtsezkoen bat ahaztu zuten hauek inolaz ere: Fueroak konstituzio politiko ideki, zabal, zirela, Inghaterrako Konstituzioaren araura. Hiru Probintzietako Junta Nagusiak araudi-Junta ziren, Deretxo modernoan hitz hunek duen zentzura, hots: nahi zutenean alda zezaketzen Fueroak, hortarako Fuero hauek jartzen zituzten baldintzak bete ezker. Eta horrela Gipuzkoako Fueroetan, aldaketa eskatzen zuten Junta Nagusiak ezin zezakean aldaketa hori ontzat eman, baizik eta prexiko zen urrengo Juntak onhartzea.

Deretxoan, ez ziren Fueroak Euskal Herriko usadio ta ohitura baizik, Lege bihurtutako usadio ta ohitura. Fuero hauen gain-jantzia edo

1.—Federico de Zabala: «Gorosabel y la generación fallida» La Voz de España'n.

2.—Euskal erdi-liberalak, karlista-gerlan, Junta bat osatu zuten Baionan, Conde de Villafuertes ordiziatarra buru zutela. Ahaleginak egin zituen Junta hunek Fueroel eusteko.

forma, edozein Legerena bezalakoa zen. Bere mamia edo ardatza, alde, ohitura-deretxo batena. Herri ber-berak antolatu ta landutako Deretxoa zen, bere eguneroko bizitzatik jaioa, eta ez Errege edo Nagusi batek emana. «ius» zen, ez «gratia».

Deretxo edo «ius» hau Nagusiak onhartua zen eta onhartzeke ez zuen Erregeak edo Jaunak (Bizkaian) batere aginterik.

Onhartze hunen bitartez lokarri presunal bat ezartzen zen Errege edo Jaunarekin. Baina, Erregearen aginte-ordez Herriaren agintea nagusitu zenean, ausi egin zen lokarri hau. 1939-gn. urrileko Legeak markatzen digu aldaketa hau. Monarkiaren konstituzio-batasunaren menpe gelditzen dira Fueroak. Presunal batasuna Errege-batasun bihurtu da. Eta horrela «ius» izateari utzi zioten Fueroek, «gratia» bilakatuaz (onhartzen zuenaren menpe beti). Handik urte gutxitara gertatu zen bezala.

Federiko Zabala

Euskeraz: Iñaki Beristainek